

Sahnûn Abdusselâm b. Said b. Habib et-Tenûhî'nin Kazâ ve Hisbe Faaliyetleri

MUSTAFA HİZMETLİ
DR.,
e-mail:hi_musta@hotmail.com

abxct

Abdusselam b. Said b. Habib et-Tenûhî's Activities on Hisba and Qadha. This paper is focusing on a Maliki scholar and judge Sahnun who contributed much to the extension of Islam in North Africa in general and to the development of some Islamic institutions such as Hisbah and Qadha in particular.

key words

Sahnun, Qadha, Hisbah, Muhtasip, Malikiite, North Africa.

Giriş

Sahnûn, Afrika'da yaşayan kıvrak ve hareketli bir kuş demektir. Meselelerin çözümünde gösterdiği sürat ve isabetliliği ifade eden bu lâkabı alan Sahnûn'un tam adı Abdusselâm b. Said b. Habib et-Tenûhî (160-240/777-854) olup¹, Humus² Araplarındandır.

Kaynaklarda 160/777 yılında Kayravan'da doğduğu belirtilen³ Sahnûn'un aile hayatı hakkındaki bilgiler azdır ve Muhammed ve Hatice adlı iki çocuğunun bulunduğu ibarettir.⁴ Sahnûn, Kayravan'da başladığı tahsilini

¹ Kadı İyâz b. Mûsa b. İyaz es-Sebtî (ö.544/1149), *et-Tertîbü'l-Medârik ve Takribü'l-Mesâlik li Ma'rîfeti A'lâm Mezhebi Malik*, thk. Abdulkadir es-Sahravî, Fas 1983, IV, 45; İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Ahmed b. İbrahim, *Vefeyâtü'l-'A'yân*, neşr M.Muhyiddin Abdulhamid, Kahire 1948, II, 352-354; Fuad Sezgin, *Tarîhu'l-Turâsi'l-'Arabî*, Riyad 1991, I/3, 148; Zinkî, Hayreddin, *d-Âlâm*, 1954, IV, 129.

² Humus, Suriye'de deniz seviyesinden 500 metre yükseklikte Asi nehrinin doğu kolu üzerinde zirai açıdan verimli topraklar üzerinde kurulu bir şehirdir. N. Eliseeff, "Humus" *Encyclopedia of Islam*, II, Leiden 1986, III, 397.

³ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 86; Zehebî(ö.748), *Tarîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri'l-Âlâm*, Thk. Ömer Abdusselam Tedmürî, Beyrut 1993, XVII, 249; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muallifin*, Beyrut tsiz, V, 224. Sahnûn'un doğum tarihi taradığımız bütün kaynaklarda 160/777 olarak verilmekte, yalnız Kadı İyâz 160/777 veya 161/778 kaydına yer vermektedir. Bkz. Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 86. Bu durumda doğum tarihinin 160/777 yılı olduğunu söylemek mümkündür.

⁴ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 46, 56-57.

derinleştirmek için Tunus'a, Ali b. Ziyâd (ö.183/799-800)'ın yanına gitmiştir.⁵

Sahnûn, Afrika'daki hocalarının yanında tahsilini tamamladıktan sonra kesin olmamakla beraber İmam Malik'in sağlığında Mekke veya Medine'ye gitmiş ve ondan ders almıştır.⁶ Malik 179/795-796'da vefat ettiğine göre Sahnûn'un doğuya ilim amaçlı yolculuğu 178/794 yılında gerçekleşmiş olabilir. Bu durumda Sahnûn'un biri 18, diğeri 25 yaşında olmak üzere doğuya iki kez gittiği düşünülebilir.⁷ Hac yolculuğu esnasında Mekke, Medine ve Şam'da İmam Malik'in talebelerinden ilim tahsil etmiştir.⁸

Sahnûn, ilmî seyahatleri esnasında aralarında Abdurrahman b. el-Kasım (191/806)⁹, Abdullah b. Vehb (197/812), Eşheb b. Abdulaziz (204/820), Tuleyb b. Kamil el-Lahmî(ö.173/)¹⁰nin de bulunduğu "Maşrık ve Mağrib halkının imamları" olarak nitelenen hocalardan ders almıştır.¹¹ 191/806 yılında Afrika'ya dönen¹² ve Kayravan'da ders vermeye başlayan Sahnûn, Endülüs dahil İslam dünyasının dört bir yanından öğrencilerle Malikîliğin büyük üstatlarından biri olmuş, Endülüslü en az 57 öğrencisi Malikîliği Endülüs'e taşımıştır.¹³

Yaşadığı dönemde Afrika'da ilmin öncüsü, zor meselelerin halli için başvuru- rulan bir şahsiyet olduğu¹⁴ dikkate alırsa, ülkenin dört bir yanından ilim talebelerinin ona akın etmesine¹⁵ ve meclisinde bulunup sohbetinden ve il- minden faydalananların sayısının 700 ü bulmasına şaşmamak gerekir.¹⁶

Sahnûn, Kayravan kadılığı görevindeyken 5 Receb 240/854'te 80 yaşın- da vefat etmiştir.¹⁷ Kabri Kayravan'dadır.¹⁸

Malikî mezhebini Afrika'da yaymaya çalışmış olan Sahnûn, ilimde sika, hadiste hafız olup üstün kavrayışı, kıvrak zekası ve çalışkanlığı ile özellikle

⁵ Kadı İyâz, *et-Tertib*, IV,46; İbn Ferhûn, *ed-Dihâc*, II, 31; Fuad Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, I/3, 148-149.

⁶ Fuad Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, I/3, 148-149.

⁷ Kadı İyâz, *et-Tertib*, IV, 46; İbn Ferhûn, *ed-Dihâc*, II, 31.

⁸ Fuad Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, I/3, 148-149.

⁹ İbn Ferhûn, *ed-Dihâc*, I, 467-468.

¹⁰ İbn Ferhûn, *ed-Dihâc*, I, 405.

¹¹ Kadı İyâz, *et-Tertib*, IV, 46; İbn Ferhûn, *ed-Dihâc*, II, 31; Mahlûf, *Şecere'tu'n-Nûr*, I, 69.

¹² Kadı İyâz, *et-Tertib*, IV, 46; İbn Ferhûn, *ed-Dihâc*, II, 31; Fuad Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, I/3, 148-149.

¹³ M.Talbi, "Kayravan", *Encyclopedia of Islam*, II, Leiden 1978, IV, 829.

¹⁴ Mahlûf, *Şecere'tu'n-Nûr*, I, 69.

¹⁵ Kadı İyâz, *et-Tertib*, IV, 73.

¹⁶ İbn Ferhûn, *ed-Dihâc*, II, 32; Mahlûf, *Şecere'tu'n-Nûr*, I, 69.

¹⁷ İbn İzâri, *el-Beyân*, I, 111; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, XVII, 249; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cem*, V, 224; Fuad Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, I/3, 149; es-Subhânî, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, III, 316.

¹⁸ Mahlûf, *Şecere'tu'n-Nûr*, I, 70; Tetimme, 120.

fıkıhta çağdaşlarının öncüsü olmuş bir şahsiyettir. Çağdaşları onun özellikle Afrika'da fazilet sahibi ve ilimde otorite olduğunda ittifak etmiştir.¹⁹ Gelir durumu çok iyi olmadığı halde²⁰ Sahnûn'un, özellikle yöneticilerle ünsiyete yol açacak işlerden kaçındığı görülmektedir.²¹ Kararlarını tavizsiz bir biçimde uygulama kararlılığının ve kanaatkarlığının bir ifadesi olarak kadılık görevini maaş almamak şartıyla kabul etmiş ve görevi esnasında mal biriktirmeyen tek Afrika kadısı olarak nitelenmiştir.²²

Selefi ve rakibi Esed b. Furât'ın meselenin detaylarına inilmemesi yönündeki tavrının aksine onun, muhatabından meseleyi detaylandırmasını istemesi özellikle fıkıh bilgisinin genişliğini göstermektedir.²³ Sahnûn' ele aldığı ilmî meseleleri çözümlmek için gereken azim ve kararlılık gibi niteliklere de sahip olduğu anlaşılmaktadır.²⁴

Aslında Malikî mezhebinin Afrika'da yayılmasında ve hakim mezhep haline gelmesinde Sahnûn'un güçlü şahsiyetinin rolü büyüktür. Fıkıh ve fetva(meseleler) bilgisi az olan seleflerinin aksine, Malik'in mezhebini getirirken yanında dinin faziletini, aklı, takvayı, iffeti ve kavrayışı da bulundurduğundan, kısa zamanda halkın sevgi ve rağbetini kazanmıştır.²⁵

Afrika'da telifi en çok alim diye²⁶ nitelenen Sahnûn'un eserlerinden yalnızca Malikî mezhebinin temel fıkıh kitaplarından biri sayılan *el-Mudevvene* kaynaklarda yer almaktadır.²⁷ Bu eser aslında Esed b. Furât'ın ondan yazıp bazı düzenlemelerde bulunduğu İbnu'l-Kasım'ın kitabının yeni bir tasnifidir.²⁸ Fuad Sezgin, çok sayıda şerhi yapılan *el-Mudevvene*'nin bilinen sekiz adet şerhi bulunduğunu tespit etmiştir.²⁹

Sahnûn'un yaşadığı dönemde Afrika'da Ağlebîler³⁰ (184-296/800-909) hüküm sürmekteydi. Abbasi Halifesi Harunu'r-Reşîd'in Afrika valiliğine atadığı Zap Valisi İbrahim b. Ağleb(184-196/800-812) tarafından kurulan

¹⁹ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 48-49; İbn Ferhûn, *ed-Dihâc*, II, 32.

²⁰ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 48; Mahlûf, *Şeceretu'n-Nür*, I, 70.

²¹ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 78.

²² İbn İzârî, *el-Beyân*, I, 109.

²³ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 50.

²⁴ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 47.

²⁵ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 51; İbn Ferhûn, *ed-Dihâc*, II, 37.

²⁶ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 51.

²⁷ Ömer Ruza Kehhâle, *Mu'cemi'l-Müellifin*, V, 224; es-Subhânî, *Tabakâtu'l-Fıkahâ*, III, 317.

²⁸ Fuad Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, I/3, 149.

²⁹ Fuad Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, I/3, 150-154.

³⁰ Ağlebîler hakkında geniş bilgi için bkz. Salih Muhammed Feyâz Ebû Deyâk, *el-Ve'iz fi Tarihi'l-Mağrib ve'l-Erdüve*, Ürdün 1988, 278-300; es-Seyyid Abdulaziz Salim, *Tarihu'l-Mağribi'l-Kebîr*, Beyrut 1981, II, 372-461.

Ağlebîler devletinin başşehri Kayravan'dır.³¹ Ziraat, sanayi, el sanatları ve ticaretin gelişmesi ve bunlara paralel olarak gerçekleştirilen imar faaliyetleri sonucunda giderek gelişen ve zenginleşen Ağlebîler döneminde başkent Kayravan dinî ilimlerin ve edebiyatın merkezi olmuştur. Sünnî olan Ağlebîler'de dinî hayat, oldukça canlı idi. Ülkedeki Sünnilerle Cebriye, Murcie, Mutezile ve İbadiyye mensupları arasında zaman zaman çatışmaya varan şiddetli tartışmalar olmuştur. Hanefî ve Malikî mezheplerinin Afrika'ya yerleşmesi de bu döneme rastlar. Özellikle Malikî mezhebi büyük ilgi görmüş ve Kayravan Malikîlerin merkezi haline gelmiştir. İki mezhebi de temsil eden Esed b. Furat'ın Malikî Sahnûn ile rekabeti, Hanefî mezhebine meylini artırmıştır.³²

Batı Müslümanlarının mezhebi olarak nitelenen³³ Malikî mezhebinin bu ralarda yayılmasının ilk ve en başta gelen sebebi bu bölgeden Hicaz'a yapılan ilmi seyahatlerdir. O dönemde Medine ilmin yurdu ve merkezi olduğu ve Irak da batı Müslümanlarının yolu üzerinde bulunmadığı için Medine alimlerinden önce İmam Malik'ten onun vefatından sonra ise talebelerinden istifade yoluna gitmişlerdir.³⁴ Afrika'da Malikîliğin yayılmasında Esed b. Furat'ın talebesi olan Sahnûn'un başarılı rolü dikkate değerdir. Sahnûn hocasının hatalarını da düzeltmiştir.³⁵ Sahnûn'un İbnu'l-Kasım'dan yazdığı *el-Mudevvene'si*, *el-Esedîyye*'yi gölgede bırakarak Mağrib'te Malikî mezhebinin temel kitabı olmuştur.³⁶ Bu dönemde Sahnûn (ö.240/854), Esed b. Furat (ö. 213/828)'la birlikte ünlenen alimlerden bazıları şunlardır: Kadı Yusuf b. Yahya el-Meğamî (ö. 288/901), Ebu Zekeriyah Yahya b. Ömer el-Kinanî (ö.289/902), İsa b. Miskîn (ö. 295/907)³⁷.

Kazâ ve Hisbe Faaliyetleri

234/848 yılında Emir Muhammed b. Ağleb et-Temîmî (226-242/841-856)³⁸ tarafından Afrika kadılığına atanan ve 240/854'teki vefatına kadar bu görev-

³¹ Kayravan: Tunus'ta Tunus şehrine 156 km Sûse'ye 57 km uzaklıkta, deniz seviyesinden 60 m yükseklikte bir şehirdir. III/IX. Yüzyılda Kayravan, İslam'ın Kûfe ve Medine ile birlikte üç büyük kültür merkezinden biriydi. M.Talbi, "Kayravan", *Encyclopedia of Islam II*, Leiden 1978, IV, 824, 829.

³² Özeydin, Abdulkerim, "Ağlebîler", *DİA*, I, 477.

³³ İbn Haldûn, kendi döneminde bütün batı Müslümanlarının Malikî mezhebiyle amel ettiklerini kaydetmektedir. Bkz. *Mukaddime*, II, 494.

³⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 493-494.

³⁵ Ebû Deyâk, *d-Vaâz*, 291.

³⁶ G. Demombynes, "Ağlebîler", *MEB*, İ.A. I, 149-151.

³⁷ Özeydin, Abdulkerim, "Ağlebîler", *DİA*, I, 477.

³⁸ Özeydin, Abdulkerim, "Ağlebîler", *DİA*, I, 477.

de kalan Sahnûn,³⁹ çağında adaletin sembolü dört kadıdan biri kabul edilirdi. Diğer üçü Şam kadısı Duhaym b. el-Yetîm, Mısır kadısı el-Haris b. Miskîn ve Kurtuba kadısı Said b. Suleyman el-Bellûtî'dir.⁴⁰

232/846'de Abdullah b. Ebi'l Cevad'ı kazadan azl eden emir Muhammed b. Ağleb, 233/847'te Sahnûn'u onun yerine atamak istedi. O, bu maksatla düzenlediği toplantıda fakihlere kimin kadılığa daha ehil olacağını danıştı. Toplantıda Sahnûn, Suleyman b. İmran'ı, Suleyman, Sahnûn'u, diğerleri ise Suleyman'ı aday gösterdiler. Bunun üzerine emir Sahnûn'a kadılığı teklif etti. Bir yıl kadar emirin bu teklifine karşı direnen Sahnûn, sonunda bütün şartlarının kabul edilmesi üzerine görevi kabul etmekten başka çıkar yol bulamadı.⁴¹

Emir Muhammed b. Ağleb'in, kadılığında tam yetki verdiği Sahnûn, görevi şu şartlarla kabul etmişti: Kendisine maaş ödenmemesi, emir, ehl-i beyti, hizmetkarları ve maiyeti aleyhine bile olsa ve istemeseler de adaletin uygulanması.⁴² 234/848 yılında 74 yaşındayken Afrika kadısı olan Sahnûn, 240/854'teki ölümüne kadar bu görevde kalmıştır.⁴³ Abdullah b. Ebi'l-Cevad kadılıktan azledildiği gün "Allahum bu ümmete ondan hayırlı ve adilini kadı yap" diye dua eden Sahnûn, yeni kadı'nın nitelikleriyle ilgili beklentisini dile getirirken bu kişinin kendisi olacağını farkında değildi. Çünkü göreve başladığı gün başlık ve cübbe giymeden bir hayvana binip kızı Hatice'ye giden Sahnûn "Baban bugün bıçaksız katledildi." demiştir. Böylece insanlar, onun kadılığı kabul ettiğini anlamıştır.⁴⁴

Sahnûn'un hayatına yer veren kaynaklar, onun için yalnız kadı unvanını kullanmışlardır. Oysa o dönemde Abbasi kadıları için *başkadı*, Endülüs kadıları için ise *kadı'l-cemâa* unvanları kullanılmaktaydı. Ancak Sahnûn'un Ağlebîler'in başkenti Kayravan'ın kadısı olması, kendisine bağlı olarak görev yapan kadılar ve mezalim sorumlusu ataması dolayısıyla söz konusu unvanı kullanmasa bile bir başkadı gibi hareket ettiği kanaatini uyandırmaktadır.

³⁹ İbn Ferhûn, *et-Dibâc*, II, 35; Brockelman, Karl, *Taribu'l-Edebi'l-Arabi*, çev. M.Fehmi Hicâzî, Kahire 1993, II, 302-303.

⁴⁰ el-Huşenî, Muhammed b. Hâris (ö.361/971), *Kudâtu Kurtuba*, Thk. J. Ribera, Kahire 1966, 92-93

⁴¹ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 55-56.

⁴² İbn İzârî, *el-Beyân*, I, 109;

Sahnûn bu konuda şöyle demiştir: Bu görevi kabul etmeyeceğim. Ama Emir, istediklerimin hepsini verdi. Hatta ehli beytine bile adaleti uygulamamı kabul ettiğini yeminle ikrar ve kabul etti. Bunun üzerine azmine kani olduğumdan ve kişi kendi aleyhine karar verirken korkmadığından düşündüm. Ama bu göreve daha layık birini bulamadım. Kendimde de hayr diyecek gücü bulamadım. Bkz. Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 56-57.

⁴³ el-Huşenî, *Kudât*, 305-306; Mahlûf, *Şa'aretu'n-Niâ*, I, 70; Tetimme, 120; Zirikî, *el-Âlâm*, IV, 129.

⁴⁴ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 56-57; İbn Ferhûn, *et-Dibâc*, II, 35.

Mezalimin yanı sıra hisbe ve sük (pazar) gibi çok geniş alanlarda yetkilerini kullanan Sahnûn için başkadı unvanı kullanılmaması Ağlebîler'in tam bağımsız bir devlet olmamasından kaynaklanmış olabilir. Çünkü o dönemde başkadı atamak emirlik, dolayısıyla bağımsızlık alametlerinden biri sayılmaktaydı.⁴⁵

Görevi kabul ederken koyduğu şart doğrultusunda Sahnûn, kadılığı esnasında emirden maaş veya hediye almamıştır. Kendisi babasına fetihteki görevi karşılığı verilmiş zeytinliğin geliri ile geçinmekteydi.⁴⁶ Yardımcıları, katipleri ve kadıları için ise ehli kitabın cizyesinden ödenek almaktaydı. Görev karşılığı ücret almayı caiz gördüğü halde takva yolunu tutup almayan Sahnûn, emire yardımcılarının maaşını geciktirdiği için kızmıştır.⁴⁷

Sahnûn'un yardımcılarının isimleri konusunda kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Yalnız Suleyman b. İmran'ın Sahnûn'un kararlarını yazdığı nakledilmiştir. O, daha sonra Sahnûn tarafından Bicâye⁴⁸, Bâce⁴⁹ ve el-Erîs'e kadı atanmış ve Sahnûn vefat edince de yerine Kayravan kadılığına getirilmiştir.⁵⁰

Kadılık görevine başlayan Sahnûn'u bekleyen en önemli dava, görevini devraldığı selefi kadı Abdullah b. Ebi'l-Cevad'ın taraf olduğu bir anlaşmazlık davası idi. İbnu'l Kalfat'ın mirasçılarının emanetinde olan 500 dinarı isteyip kendi el yazısını delil gösterdikleri eski kadı, emaneti ve yazıyı inkar etmişti. Davacıları haklı bulan Sahnûn selefinin söz konusu emaneti vermesine karar vermişti. Kadı'nın bu kararına uymayan selefi hapse atılmış ve Sahnûn tarafından borcunu ikrar etmesi için her Cuma on kamçı vurdurulmuştu. Abdullah b. Ebi'l-Cevad'ın hanımı olan Esed b. Furat'ın kızı Esmâ, Sahnûn'a tazminatı kendisinin ödemek istediğini bildirmiş, ancak Sahnûn bu teklifi, kocası "üzerime düşeni yapacağım" demediği için kabul etmemişti. Çünkü ona göre, kadının tasarrufu ister kocasının malı, ister kendi malı olsun kocasının ikrarı olmadan geçerli olmazdı. Sahnûn'un kararına uymamakta direnen eski kadı Abdullah b. Ebi'l-Cevad 234/848'te hapiste ölmüş, ne var ki halk "Kur'an

⁴⁵ Hizmetli, Mustafa, *Endülüs'te Hisbe Teşkilatı*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, 2002, 57.

⁴⁶ Sahnûn'un zeytinliğinin yıllık geliri 500 dinardı ve sadakasının çokluğu yüzünden her yıl borçlu kapatırdı. Bkz. Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 80.

⁴⁷ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 59; İbn Ferhûn, *et-Dibâc*, II, 35.

⁴⁸ Bicâye: Aynı adlı körfezin kıyısında, Summam vadisi yakınında, Cezayir şehrinin 175 km. doğusunda yer alan bir liman şehridir. İbrâhîm Hârekât, "Bicâye", *DİA*, VI, İstanbul 1992, 128.

⁴⁹ Bâce: Tunus'ta Tunus şehrinin 100 km. kadar batısında ve burayı Cezayir'e bağlayan karayolu üzerinde bulunan bir şehirdir. İbrâhîm Hârekât, "Bâce", *DİA*, IV, 413.

⁵⁰ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 58.

mahluktur” dediği için Sahnûn tarafından öldürüldüğü söylentisini çıkarmıştır.⁵¹

Sahnûn'un kadılığı sırasında Abdullah b. Ebi'l-Cevad örneğindeki gibi, durumu uygun olduğu halde borcunu ödemeyene hapis ve dayak cezası uygulaması yeni bir uygulama olduğundan kendisine “Biz borçluyu, borcunu ödeyene kadar hapsededik, sen dayak cezasını nereden aldın?” diye sorulmuş o da “Resulullah'ın hadisinde zenginin ödemeyi geciktirmesi zulüm olarak nitelenmiştir. Rasulullah'ın zalim olarak nitelediği kişiyi zulmünden dolayı tedip ettim.” cevabını vermiştir.⁵² Sahnûn'un bu ictihadını çağdaşlarına tavsiye ettiği görülmektedir. Nitekim o, Kurtuba kadısı Muhammed b. Ziyad'a borcunu ödememekte ısrar edene tedip ve zincire vurma cezası vermesini, bunu tekrarlaması halinde ödeyene veya ölene kadar dayak atmasını yazmış, örnek olarak da 125 kırbaç vurduğu Abdullah b. Ebi'l-Cevad davasını göstermiştir.⁵³

Sahnûn kadılığı esnasında yargı güvenliğini sağlamaya özel itina göstermiştir. Bu yüzden hasımların birbirlerine sözle eziyet etmesini ve şahitleri engellemesini yasaklamış, uymayanlara dayak cezası uygulamıştır. Mahkemelerin sağlıklı çalışmasındaki önemli rolleri dolayısıyla şahitlerin engellenmesine itina göstermiş, herhangi bir şekilde şahidi devre dışı bırakmaya çalışan hasımlara tedip cezası uygulamıştır. Şahitlik etmek için mahkemeye gelen şahidi korkutmamaya özen göstermiştir. Şahidi heyecanı yatışana kadar kendi haline bıraktığı, sonra da “Kırbacum veya sopam yok, bildiğini ortaya koy, bilmediğini bırak.” dediği nakledilmektedir.⁵⁴ Onun “İşi olmadığı halde üç gün üst üste kadı'nın meclisine gelenin şahitliğini kabul etmemesi,”⁵⁵ İslam yargı sisteminin önemli bir unsurunu oluşturan şahitlere verdiği önemin açık bir göstergesi olsa gerektir.

Malikî kadıların geleneğine uygun olarak Sahnûn, duruşmaları ve diğer kazâ faaliyetlerini cami avlusunda bu iş için kendi yaptırdığı binada⁵⁶ gerçek-

⁵¹ el-Huşenî, *Kudât*, 305-306; Kadı İyâz, *et-Tertib*, IV, 61-62; İbn İzâri, *el-Beyân*, I, 110; Mahlûf, *Şaaretü'n-Nîr*, I, 70; Tetimme, 120.

Sahnûn maddesini yazan G. Demombynes, Sahnûn'un yanında rakibinin, Suleyman b. İmran gibi, hanefî tilmizleri varken geniş fikirli davranmış olsa da selefi Abdullah b. Ebi'l-Cevad'ı Kur'an'ın mahluk olduğuna kail bulunduğundan değnek darbeleri altında yavaş yavaş merhametsizce katletmek suretiyle gaddarlık ettiğini iddia etmektedir. Ancak onu destekleyen başka bir değerlendirmeye rastlayamadık. Bkz. “Ağlebîler”, *MEB*, İ.A. I, 149-151.

⁵² el-Huşenî, *Kudât*, 88.

⁵³ Kadı İyâz, *et-Tertib*, IV, 64-65

⁵⁴ Kadı İyâz, *et-Tertib*, IV, 59; İbn Ferhûn, *ed-Dibâc*, II, 36.

⁵⁵ Zehebî, *Tarihü'l-İslam*, XVII, 248-249.

⁵⁶ Kaynaklarda söz konusu bina ya da yapının mahiyeti konusunda açık bir bilgi bulunmamakla beraber Iraklı biri kadı olunca yıkılması ve maliki biri kadı olunca yeniden yapıp davalara bakılması, bu yapı-

leştirmiştir. Burada oturup, insanların kalabalığını ve sözlerinin çokluğunu gözlemlemekteydi. Duruşma salonuna hasımlar ve davalarda onların arasında şahitlik edecekler dışında kimse giremezdi. Diğer insanlar duruşma salonunun dışında kalır, içeriyi göremez ve hasımlar ve şahitlerin şamatalarını duyamazlardı. Bu usûl kadının gereksiz meşgul edilmesini önlediğinden pratik bir yararı da vardı. Kayravan'da bu şekilde özel binada davaya bakma Malikî kadıların adetiydi. Iraklı (hanefî) biri kadı olunca onu yıkar, Medinelî (malikî) kadı ise onu yeniden yapar ve orada davalara bakardı.⁵⁷

Davacılar, isimlerini bir kağıt veya kumaş üzerine yazarlardı. Mahkeme başlayınca davacılar sırayla içeri alınır. Ancak durumu acil olanların davalarına, mağduriyetlerini bir an önce gidermek maksadıyla öncelik tanınmaktaydı.⁵⁸ Dava sonucunda hükmettiği kurbaç veya daha hafif tedip cezalarını camide icra eden Sahnûn'un en sık uyguladığı tedip cezası enseye tokat vurmak şeklindeydi. Eğer had cezasına hükmetmişse suçluyu camiden çıkardıktan sonra verdiği cezayı uygulardı.⁵⁹

Sahnûn, kadılık görevi sırasında başlangıçta mezalim davalarına bizzat bakmış daha sonra artan davalar karşısında 237/851 yılında, Habib b. Nasr et-Temîmî'yi Kayravan'a mezalim sorumlusu olarak atama ihtiyacı duymuştur.⁶⁰ Onun, emir İbnü'l-Ağleb'in adamlarının zulmünü çokça engellediği kaydedilmektedir. Emir'in mezalim davalarına adamlarından birini göndermesini kabul etmemiş, mahkemede bizzat hazır bulunmasını şart koşmuştur. Nitekim emirin bir elçiyle iletildiği şikayet davasını görmeyi reddetmiştir.⁶¹

Sahnûn'un kadılığı sırasında emirle ilişkilerinde davalar konusunda izlediği tavizsiz tutumunu sürdürdüğü görülmektedir. Nakledeceğimiz olay onun kazâ teşkilatının bağımsızlığını korumaya verdiği önemi de göstermesi bakımından dikkate değerdir. Çıkan harici isyanını, onun desteğiyle daha kolay bastıracağını söyleyen komutanlara uyararak Sahnûn'a başvuran emir şu cevabı almıştır: "Ne zamandan beri sultanlar iktidarlarının salahu için kadınlara danışıyor."⁶²

Sahnûn kadılık görevi sırasında yaptığı işlerle hem görev alanını genişletmiş hem de kurumun itibarını artırmıştır. Sözgelimi o, camide insanlarla

nun fazla işçilik gerektirmeyen ve kolayca yıkılıp yapılabilen bir baraka ya da kulübemsi bir yapı olabileceğini düşündürmektedir.

⁵⁷ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 60; İbn Ferhûn, *ed-Dihâc*, II, 36.

⁵⁸ İbn Ferhûn, *ed-Dihâc*, II, 36-37.

⁵⁹ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 61.

⁶⁰ İbn İzâri, *el-Beyân*, I, 111.

⁶¹ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 62, 63.

⁶² Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 64-65.

namaz kılacak imam atayan ilk Kayravan kadısı olarak nitelenmektedir. Sahnûn'dan önce bu yetkiyi emirler kullanırdı.⁶³ Burada bu imamla Endülüs'te benzer işleve sahip sahibu's-salât olarak bilinen görevli arasındaki benzerliğe dikkati çekmek gerekir. Endülüs'te bu görevi bizzat kadı yapabildiği gibi müstakil görevliler de atayabiliirdi.⁶⁴

Sahnûn'un kazâ teşkilatında yaptığı diğer bir yenilik ise önceleri kadıların evinde duran emanetleri saklamak için eminler atamasıdır. Daha önce kadılar tarafından yerine getirilen bu görev için emin unvanlı müstakil sorumlu atayan ilk kadı Sahnûn'dur.⁶⁵

Yine o köylerdeki işleri takip etmek için eminler gönderen ilk kadıdır. Onlara gerektiğinde yazılı talimatlar gönderirdi. Önceki kadılar, bu gibi durumlarda köylerdeki salih kimselere yazarlarken Sahnûn'dan sonra bu uygulamayı benimsediler.⁶⁶

Sahnûn, aynı zamanda hisbeyle ilgilenen ilk kadı idi.⁶⁷ Muhtesib olarak Sahnûn, insanlara münkeri değiştirmelerini emretmiş, bid'at ve heva ehlini camiden çıkarmıştır. Bunlar Sufri, İbadî ve Mutezililerden oluşan bir grup olup Sahnûn ile tartışmakta ve ona hatalarını göstermekteydi. O, bunların imamlık, müezzinlik ve öğretmenlik yapmalarını engellemiş, toplantı yapmalarını yasaklamış ve içlerinden buna uymayan bir grubu cezalandırmıştır. Sahnûn'un şehirde dolaştırarak teşhir ettiği bu gruptan bazıları tövbe etmiştir.⁶⁸

Sahnûn'un kazâ teşkilatında yaptığı bir diğer önemli yenilik ise pazarlarla bizzat ilgilenmesidir. Çünkü ondan önce bu işle valiler ilgilenmekteydi. Sahnûn pazarların denetimine özel önem vermiştir. İnsanların geçimlikleri, özellikle gıda maddeleri konusunda kalite ve fiyat dengesinin sağlanmasına özen göstermiş; mallarda hile yapanları engellemekle görevli eminler atamıştır. Sahnûn'un yardımcıları olan eminler pazarda tespit ettikleri hileleri anında cezalandırırdı. Sahnûn, pazardan sürülme cezasını gerektiren suç işleyen pazarcıları pazardan sürmüştür.⁶⁹

⁶³ Kadı İyâz, *et-Tertib*, IV, 60.

⁶⁴ Hizmetli, *Endülüs'te..*, 60.

⁶⁵ Kadı İyâz, *et-Tertib*, IV, 60.

⁶⁶ Kadı İyâz, *et-Tertib*, IV, 60.

⁶⁷ Mahlûf, *Şerretü'n-Nûr*, Tetimme, 120

⁶⁸ Kadı İyâz, *et-Tertib*, IV, 60.

⁶⁹ Kadı İyâz, *et-Tertib*, IV, 60; İbn Ferhûn, *et-Dihâc*, II, 36. Sahnûn'un sük ve hisbe konusundaki görüşleri talebesi Yahya b. Ömer el-Kinanî'nin (ö.289/901) Ahkâmü's-Sûk isimli eserinde geniş olarak aktarılmaktadır. Bkz. Yahya b. Ömer, *et-Nazar 'e'l-Ahkâm fî Cenâ'i Ahvali's-Sûk*, thk. Ferhat Dışrâvî, Tunus 1975.

Sahnûn, genel ahlakı korumaya büyük özen göstermiş, zina suçu işlemekle suçlanan bir kadını, biri tövbe ettiğini bildirene kadar bağlamakla cezalandırmıştır. Kadınları erkeklerle buluşturan bir kadına ise, önce dayak cezası uygulatmış, evinin kapısını ördürmüş ve daha mazbut kimselerin semtine nakletmiştir.⁷⁰

Sahnûn'un genel ahlakı korumayla ilgili faaliyetlerinden biri de yasaklanmış giyim şekillerini sürdürenleri tedip etmesiydi. İnsanlara iyi ve düzgün davranmalarını tavsiye etmekteydi.⁷¹ Ayrıca halk arasındaki çekişmelerde birleştirici ve kaynaştırıcı olmaya çalışmış, ayrılık ve husumete yol açan hareketlere engel olmuştur. Nitekim bu kaygısı dolayısıyla talebelerinden ilim konusunda birbirleriyle çekişen iki adamı huzurunda dinlemeyi reddetmiş ve "Allah'ın sizden gizlediğini benden gizleyin," tavsiyesinde bulunmuştur.⁷²

Bir muhtesib olarak Sahnûn'un önemli faaliyetlerinden biri de esirlerin köle olarak alım satım konusu yapılmasını engellemesidir. O bir gün evinin kapısının önünde otururken Hatem el-Cezerî, elindeki Tunus esirlerinden biriyle geçmekteydi. Sahnûn adamlarına onları getirmelerini emretmiş, adamlar esirleri kurtarıp getirmişler. Ama Hatem yük hayvanıyla kaçmış, üstünü parçalamış ve Emire şikayette bulunmuştur. Emir, Sahnûn'dan esiri Hatem'e iade etmesini istemiş, Sahnûn "Onlar hürdür, esir olamazlar, ben onları serbest bıraktım," diye cevap göndermiştir. Emir "Geri vermen gerekir" diye direktmiş, Sahnûn kabul etmemiş ve emirin elçisine "kıyamet gününde Allah, Hatem'i emirin şefaatchisi yapsın" demiş ve bunu emire söylemesi için ona yemin ettirmiştir. Sahnûn, aynı işe devam eder diye Hatem'i hapsedirmiştir. Hapiste karşılaştığı Mu'teb'in, kendisine, emirle kadı arasında düşmanlık yaratmamasını öğütlemesi ve yanındaki yedi dinarı vermesi üzerine Hatem, esir ticaretini bırakmıştır. Mu'teb bunu Sahnûn'a bildirmiş ve o da Hatem'i salıverdirmiştir.⁷³

Sahnûn'un titizlikle denetlediği konulardan biri de Allah'tan başkasına yemin edilmesiydi. Bu yüzden, hasmıyla çekişmesi sırasında hakkını vereceğine dair talakla yemin eden bir adamın ensesine tokat vurulmasını istemiş; boşama ve köle salıverme gibi caiz olmayan şeylere yemin etmelerinden dolayı ilgili kişilere tedip cezası uygulanmasını emretmiştir. Halkı, Allah'tan başkasına yemin etmemeleri konusunda da sık sık uyarmıştır.⁷⁴

⁷⁰ Kadı İyâz, *et-Terîh*, IV, 60-61.

⁷¹ Kadı İyâz, *et-Terîh*, IV, 59.

⁷² Kadı İyâz, *et-Terîh*, IV, 59.

⁷³ Kadı İyâz, *et-Terîh*, IV, 59, 63.

⁷⁴ Kadı İyâz, *et-Terîh*, IV, 63; Ibn Ferhûn, *et-Dibâc*, II, 36.

Sahnûn, hisbe faaliyetleri sırasında içki içenlerin çevreyi rahatsız etmelerine de engel olmuştur. Sözelimi içki içip şarkı söyleyerek kendisini rahatsız eden komşusunun bu davranışına kendiliğinden son vermesi için bir müddet beklemiş, ancak devam ettiğini görünce müdahale edip engellemiştir.⁷⁵

Aklı ve ilmiyle kaza geleneğinde sürat ve maharet sahibi bir kadı olarak nitelene⁷⁶ Sahnûn'un kadılığında, Kayravan'da halk yargılama usulünde İslamî esasların en güzel uygulama örneklerinden birini yaşamıştır. Görevini dürüst ve adalete uygun bir şekilde yerine getirdiğinin en açık göstergesi, kadılığı sırasında mal biriktirmemesidir. Nitekim İbn İzârî, çağdaşlarının onun hakkında Sahnûn hariç, Afrika kadısı olan herkes çok mal kazandı, Afrika kadılığına onun gibisi gelmedi, dediklerini nakletmektedir.⁷⁷ Yeniliklerle dolu kadılık görevi sırasında Sahnûn, hukukî muameleleri büyük ölçüde düzeltmiş ve kolaylaştırmıştır.⁷⁸

Sonuç

Emirin Kayravan kadılığı teklifini maaş ve hediye almamak ve adaleti herkese eşit olarak uygulamak şartıyla kabul etmesi Sahnûn'un takva sahibi ve tavizsiz bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Bu özelliği yüzünden ölümüne kadar sürdürdüğü kadılık görevi esnasında makamının bağımsızlığını korumuş ve mal biriktirmemiştir. Çağdaşları tarafından adaletin sembolü dört kadıdan biri olarak görülmesi uygulamalarının ününün Kayravan sınırlarını çoktan aştığını göstermektedir.

O yalnızca kadı unvanıyla yetinmiştir. Ancak mezalim davalarına bakması, mezalim sorumlusu ve kadı ataması, hisbe ve sükla bizzat ilgilenererek zaman zaman bir muhtesib gibi hareket etmesi ve ictihadını Kurtuba kadısına tavsiye edebilmesi dolayısıyla onun bir başkadı gibi hareket ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca yargı güvenliğini sağlamaya gösterdiği özen, şahitlere verdiği önem, hukuki muameleleri kolaylaştırma çabası ve yeniliklere açık oluşu onun görevinin gerektirdiği ahlaki ve mesleki ehliyete sahip bir kadı olduğunu göstermektedir. Yalnızca talebesi Yahya b. Ömer el-Kinânî'nin günümüze ulaşmış bulunan hisbe konusundaki eserinin incelenmesi bile Sahnûn'un meselelere ne derece hakim olduğu konusunda bir fikir edinmemiz için yeterlidir.

⁷⁵ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 78.

⁷⁶ Kadı İyâz, *et-Tertîb*, IV, 52-53.

⁷⁷ İbn İzârî, *el-Beyân*, I, 109.

⁷⁸ Brockelman, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabî*, II, 302-303.

Sonuçta Sahnûn'un kazâ ve hisbe alanındaki faaliyetlerinin Afrika'da İslam kurumlarının yerleşmesinde önemli ve öncü bir rol oynadığını söylememiz mümkündür. Sonraki dönemde çeşitli görevleri üstlenen öğrencileri, onun fikirlerini yaşatmak suretiyle özellikle Afrika ve Endülüis'te İslam medeniyetinin ve kurumlarının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.